

20.02.2025 ж №B00074

КЕНЖАЛИЕВА АЗИЗА БИСАНБАЕВА
Батыс Қазақстан облысы Байтерек ауданы Жайық ауылы
«Жайық жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
Көркем еңбек пәні мұғалімі

Қазақтың қолөнері туралы не білеміз?

Қазақтың қолөнері – ұлттық мәдениетіміздің ажырамас бөлігі. Қолөнер тамыры тереңде жатқан тарихтан сөз қозғап, қазакилығымыздың даралығын айқындайды. Сондай-ақ, бес саусағынан өнер тамған шеберлердің туындыларынан талғамның жоғарылығын, әдеміліктің биік шыңын байқауға болады. El.kz ақпараттық агенттігінің тілшісі қазақ халқының тұрмыс-тіршілігінен мағыналы мәлімет беретін өнер түрі туралы зерттеу жүргізіп, қолөнер тарихынан сыр шертті.

Қолөнердің өнер ретінде қалыптасып, дамуы туралы ақпарат бүгінге дейін сақталды. Ол ерте замандардан бастауын алып, түрлі тайпалардың мәдени ерекшеліктерінен құралған көрінеді. Бүгінгі жаһандану жағдайында қайта жаңғырып, дәстүрлі өнер түріне айналып отыр. Қолөнердің түрлері де сан алуан. Мәселен, зергерлік бұйымдарды дайындау, музыкалық аспаптарды жасау, киіз үй тігу немесе басу, ат әбзелдерін дайындау және тағысын тағы. Қазақ қолөнершілері кез келген бұйымды әр бөлшегіне ерекше мән беріп, ұлттық нақышта жасау үшін асқан белсенділікпен білек сыбана кіріскен. Сол себепті қолөнершілердің ұлттық құндылықты насихаттаудағы рөлі ерекше деуге болады.

Қазақтың қолөнері – халықтың тұрмысы мен мәдениетінің ажырамас бөлігі. Ол ғасырлар бойы қазақ халқының өмір салты, рухани құндылықтары, күнделікті тіршілігімен тығыз байланысты болды. Қолөнер, бір жағынан, практикалық қажеттіліктерді қанағаттандырса, екінші жағынан, шеберлердің өнерін, шеберлік деңгейін көрсететін эстетикалық мұра ретінде маңызды. Оны адамзат тарихының ең көне өнер түрлерінің бірі десек дұрыс. Адамдар өз қолымен түрлі бұйымдар жасап, күнделікті өмірде қажетті заттарды өндіруде асқан шеберлігімен көзге түскен еді. Қолөнер материалдық қажеттіліктерді қанағаттандыру құралы ғана емес, мәдениет пен дәстүрдің айқын бейнесі болды. Әр қоғамның қолөнері оның тарихы, өмір сүру салты мен мәдениетін айқындайды. Десе де қазіргі технологиялық даму мен жаппай өндірістің арқасында қолөнер сирек кездесетін өнерге айналып баратыны қынжылтады.

Қолөнерді адамзаттың өнер және еңбек тарихының ажырамас бөлігі ретінде қарастырған жөн. Күнделікті қолдануға қажетті бұйымдарды жасау емес, қоғамның рухани байлығын бейнелейтін мәдениет элементі деген орынды. Қазіргі қоғамда қолөнердің маңызы қалай өзгерді, неге ол сирек кездесетін және бағалы өнер түріне айналды деген сұрақтар жиі қойылады. Осы мақсатта қолөнердің бүгінгі таңдағы өзектілігіне тоқталамыз.

Қолөнердің негізгі түрлері қандай?

Тоқыма өнері

Тоқыма өнері – қазақ қолөнерінің ең көне түрлерінің бірі. Қазақ халқы киізден, жүннен, жіптен түрлі бұйымдар жасады. Киіз үйдің ішін және сыртын сәндеу үшін қолданылған текеметтер, сырмақтар, алашалар, кілемдер қазақтың тұрмысы мен дәстүрін бейнелейтін басты элементтер. Киіз басу өнерінің қазақтың қолөнерінде алатын орны ерекше. Бұл технология арқылы жылы әрі жеңіл киіз бұйымдары жасалған.

Зергерлік өнер

Зергерлік өнер – қазақ қолөнерінің ең нәзік және көркем түрі. Зергерлер алтын, күміс, мыс секілді металдарды өңдеп, алқа, білезік, сақина, сырға сияқты әшекейлер жасаған. Әсіресе, қазақ әйелдерінің сырға, шолпы, бойтұмар сияқты дәстүрлі әшекейлері ұлттық мәдениеттің ажырамас бөлігі ретінде танымал. Зергерлік бұйымдар сән үшін ғана емес, адамның әлеуметтік мәртебесін, рухани сенімін білдіруде маңызды рөл ойнаған.

Ағаштан жасалған бұйымдар

Ағаш өңдеу – қазақтың қолөнеріндегі тағы бір маңызды бағыт. Ағаштан ыдыс-аяқтар, термелер, ер-тоқымдар, үй жиһаздары жасалған. Қазақ шеберлері ағаштан жасалған бұйымдарға ою-өрнек салып, оларды ерекше көркемдікпен безендірген көрінеді. Ою-өрнектер көбінесе геометриялық немесе табиғат бейнелеріне ұқсас болып келеді. Табиғатпен үндестікті, өмір сүру заңдылықтарын бейнелеген болатын.

Тері және былғары өңдеу

Қазақ халқы мал шаруашылығымен айналысқандықтан, тері мен былғары өңдеу де маңызды болды. Былғарыдан аяқ киім, белбеу, қамшы, ат әбзелдері секілді күнделікті өмірде қолданылатын заттар жасалған. Теріден жасалған бұйымдар әдемі ою-өрнектермен безендіріліп, ұлттық нақышқа ие болған.

Қазақ қолөнерінің маңызы қандай?

Қазақтың қолөнері – халықтың материалдық мәдениетінің бөлігі ғана емес, ұлттық рухани байлығын көрсететін өнер түрі. Қолөнердің әрбір элементі халықтың тарихы, өмір сүру салты, рухани дүниесімен тығыз байланысты.

Сонымен қатар, қолөнер ұрпақтан-ұрпаққа берілетін мұра, ұлттық бірегейлікті сақтау құралы болып табылады.

Қазіргі кезде қазақ қолөнері жаңғыртылып, әлемдік деңгейде танымал бола бастады. Бұл өнер түрі ұлттық мәдениетті сақтау үшін ғана емес, туризм мен экономика салаларында да үлкен әлеуетке ие.

Қолөнердің тарихи мәні неде?

Қолөнердің тарихы мыңдаған жылдарға созылады. Алғашқы адамдар тастан, ағаштан, сүйектен құрал-жабдықтар жасап, тұрмыста қолданып бастаған. Кейіннен металлургия дамып, қолөнершілер темір, күміс, алтын сияқты металдардан қару-жарақ, әшекейлер, ыдыстар мен басқа да қажетті заттар жасады. Мысалы, қола дәуірінде қолөнершілер қола мен мыс секілді металдарды өңдеп, сауыт-сайман, тұрмыстық заттар дайындаған еді. Әрбір кезеңнің қолөнері сол дәуірдің мәдениеті мен экономикасына сәйкес дамып отырған.

Орта ғасырларда қолөнершілер халық арасында үлкен мәртебеге ие болды. Қолөнершілер гильдиялары өз ісінің шеберлерін біріктіретін қауымдастықтар құрып, жастарды оқытып, өнердің үздік дәстүрлерін келесі ұрпаққа жеткізетін-тін. Мұндай гильдиялар орта ғасырлық қалалар мен ауылдардағы өмірдің маңызды бір бөлігі болған еді.

Қолөнердің бүгінгі әлеуеті

Бүгінде қолөнердің маңызы айтарлықтай өзгерді. Өнеркәсіптің дамуы, жаппай өндіріс пен технологияның енгізілуі нәтижесінде қолөнер өнімдері қажеттілік ретінде емес, сән-салтанат, бірегейлік символы ретінде қарастырылады. Қазіргі кезде өнеркәсіптің дамуы және заманауи технологиялар көптеген бұйымды арзан және жылдам өндіруге мүмкіндік береді. Жаппай өндірістің арқасында бұрын тек қолөнершілер жасаған заттар енді зауыттарда жаппай шығарылатын болды. Сол себепті қолөнер бұйымдары қолжетімсіз әрі ерекше құндылыққа ие болып отыр.

Қолөнер бұйымдары бүгінде интерьер дизайнында, сыйлықтық өнімдер ретінде, сән индустриясында қолданылады. Қолөнершілердің жасаған әрбір бұйымы – жеке тарихы бар, бірегей туынды. Адамдарға бір нәрсенің ерекше екенін сезінуге мүмкіндік береді. Жаппай өндірілген бұйымдардан айырмашылығы да осында – қолөнер әрқашан бірегей.

Қолөнердің құнсыздану себептері

Қазіргі қоғамда қолөнердің сирек кездесетін өнерге айналуына бірнеше себеп бар десек болады. Біріншіден, технологияның қарқынды дамуы және жаппай өндіріс қолөнер бұйымдарына сұранысты төмендетті. Бұрын адамдар күнделікті тұрмыста қолданатын заттарды жасау үшін қолөнершілерге жүгінсе, қазір дүкендер мен интернет арқылы сол заттарды оңай сатып алуға болады.

Әрі бағасы арзан.

Екіншіден, уақыт тапшылығы мен өскелең ұрпақ талғамының өзгеруі қолөнердің ұмыт болуына әсер етті. Бүгінгінің адамдары жылдам әрі қолжетімді шешімдерді таңдайды. Сондай-ақ, қолөнерге үйрену және оны дамытуға қажетті уақыт пен күш жұмсауға көбісі дайын емес. Урбанизация мен цифрландыру процестері де жастардың қолөнерге қызығушылығын төмендетіп отыр.

Үшіншіден, білім беру саласындағы өзгерістер қолөнердің құнсыздануына ықпал етеді. Бұрында мектептерде және үйірмелерде қолөнер сабағы көп болатын. Ал қазіргі таңда бұл пәндер көп жағдайда қосымша немесе екінші дәрежелі пәндер ретінде қарастырылады.

Қолөнерді қайта жандандыру

Қолөнердің сирек өнерге айналуына қарамастан, оны қайта жаңғыртуға деген сұраныс артып келеді. Бүгінгі күні көптеген адам қолөнер бұйымдарын жоғары бағалайды. Бұл сұраныстың өсуі қолөнершілерге жаңа мүмкіндіктер ашуда. Мәселен, интернет пен әлеуметтік желілердің арқасында шеберлер өз жұмыстарын әлемдік нарыққа шығарып, өз өнерін кеңінен таныта алады. Онлайн платформалар арқылы шеберлердің жұмыстары әлемдік нарыққа шығып, көпшіліктің қызығушылығын туғызуда. Бұл қолөнершілер үшін жаңа табыс көзі ғана емес, сонымен бірге олардың өнерін насихаттаудың да құралына айналды.

Қолөнер арқылы адамдар өздерінің мәдениетін, тарихын қайта жаңғыртып, оны болашақ ұрпаққа жеткізуге тырысады. Мәселен, ұлттық қолөнер бұйымдары киіз, зергерлік әшекейлер, кілем тоқу секілді өнер түрлері қазақ халқының тарихи және мәдени мұрасының бір бөлігі болып қала бермек.

Қолөнер адамзат тарихының ажырамас бөлігі болғанымен, қазіргі заманғы өндіріс процестері оның құнсыздануына алып келді. Алайда қолөнердің бірегейлігі мен мәдени құндылығы оны толық жоғалып кетуден сақтап отыр. Қазіргі таңда оны қайта жандандыру жолдары қарастырылуда. Қолөнердің болашағы тек жаңа технологияларға емес, дәстүр мен мәдениетке деген құрметке байланысты болады. Егер біз өзіміздің ұлттық және мәдени құндылықтарымызды сақтап, оларды жас ұрпаққа жеткізсек, қолөнер әрдайым мән-маңызын жоғалтпайтын өнер түрі ретінде сақталады.

Қолөнердің қайта жаңғыру мүмкіндіктері көп. Қазіргі уақытта көптеген елде қолөнерді қолдау бағдарламалары жүзеге асырылуда. Мәдени мұра ретінде қолөнерді сақтап қалу мақсатында шеберлерге арналған курстар, көрмелер және фестивальдер ұйымдастырылады.

Қолөнердің қайта жандануына ықпал ететін тағы бір фактор – экология мен тұрақты даму мәселелері.

Қазіргі таңда көптеген адам табиғи материалдардан жасалған, экологиялық таза өнімдерге деген қызығушылық білдіруде. Ал қолөнер бұйымдары дәл осындай қасиеттерге ие. Себебі оларды жасау барысында табиғи ресурстар тиімді әрі ұқыпты қолданылады.

Қолөнердің мәдениеттегі рөлі қандай болды?

Қолөнер ежелден бері әртүрлі халықтардың мәдениетін бейнелейтін символдардың бірі болды. Әр қоғамның, әр халықтың өзіне тән қолөнер түрлері бар. Олар сол елдің мәдениеті мен өмір салтының ерекшеліктерін көрсетеді. Мысалы, қазақ халқының қолөнері тек тұрмыстық қажеттіліктерді қанағаттандырумен шектелмейді. Ол халықтың дүниетанымын, рухани құндылықтарын көрсетеді. Қазақтардың киіз үй жасау өнері, тері өңдеу, кілем тоқу, зергерлік әшекейлер жасау барлығы халықтың күнделікті өмірімен және оның тарихи дамуымен тығыз байланысты болды.

Бұрын қолөнершілер өз жұмыстарында табиғи материалдарды қолдана отырып, қоршаған ортамен үйлесімді өмір сүрудің маңызын түсінген. Олар қолмен жасаған әрбір заттың сапасына, оның әдемілігіне мән берген. Қолөнер бұйымдары тек күнделікті өмірде қолданылатын заттар емес, мәдениет пен дәстүрдің көрінісі болып табылады.

Қолөнердің экономикадағы орны

Қолөнер – мәдениет қана емес, экономиканың да маңызды бір бөлігі. Ежелгі және ортағасырлық қоғамдарда қолөнершілердің жасаған бұйымдары саудасаттықтың негізгі тауарларының бірі болды. Алыс елдерден келген саудагерлердің арқасында бір елдің қолөнері екінші елдің мәдениетіне ықпал етті. Мысалы, Жібек жолы бойындағы елдерде әртүрлі шеберлер өздерінің бұйымдарын сата отырып, басқа халықтармен мәдени алмасуды жүзеге асырды. Бұл процесте қолөнер тек экономикалық емес, мәдени алмасудың да маңызды құралына айналды.

Қазіргі таңда қолөнердің экономикалық рөлі өзгергенімен, ол әлі де ерекше сұранысқа ие сала ретінде қарастырылуда. Бүгінде қолөнершілер өз бұйымдарын жергілікті нарыққа ғана емес, халықаралық нарыққа да шығарып, өзіндік бірегейліктерін әлемге танытуда. Әсіресе интернеттің арқасында қолөнер бұйымдарын сату жаһандық деңгейде жаңа мүмкіндіктер ашты.

Қолөнер тек шеберлік емес, рухани байлықтың, мәдени мұраның көрінісі болып табылады. Осы өнер түрін сақтап қалу және болашақ ұрпаққа жеткізу – әрбір қоғамның алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі.

20.02.2025 ж №B00075

АБДРАШЕВ ҚАНАТ ЕРНАЗАРОВИЧ
Жетісу облысы Ескелді ауданы «Байысов атындағы орта мектебі
МДШО» КММ
Көркем еңбек пәні мұғалімі

Қазақтың қолөнері – өшпес құндылығымыз

Қазақтың қолөнері ұлттық мәдениетіміздің маңызды бөлігі екені бәрімізге мәлім. Себебі қолөнер ұлттың ұлылығын айшықтап, тамыры терең тарихтан сыр шертіп, қазақы қалпымыздың даралығын айқындай түседі. Сондай-ақ, он қолынан өнер тамған шеберлердің төл туындыларынан биік талғамның, әсемдіктің жарқын үлгісі анық байқалады.

Халқымыздың шежіреге бергісіз тарихынан, рухани болмысынан, таным-түсінігінен айтарлықтай мәнді мәлімет береді. Сондықтан да ұрпаққа жалғасқан өміршең өнер ұмытылып, рухани құндылығымыздың құны кеміп, ұлттық мәдениетіміздің мәні жоғалады деу әбестік болар.

Қолөнердің қалыптасуы, дамуы тарих беттерінде бүгінге дейін таңбаланып тұр. Яғни, көне замандардан бастау алып, түрлі тайпалардың мәдениетінен құралған. Бүгінде жанданудың жолында қайта жаңғырып, дамудың нәтижесінде дәстүрлі қолөнерге айналды. Негізінен қолөнердің сан алуан салалары бар екендігі белгілі. Мәселен, зергерлік бұйымдарды дайындау, музыкалық аспаптарды жасау, киіз үй тігу немесе басу, ат әбзелдерін дайындау және өзге өнерлер жатады. Әрине, мұның бәрін даярлау шеберлігі шындалған шеберлердің һәм олардың тұтынушыны алдамай сататын адал еңбегінде. Әлдебір бұйымды жасау барысында әр бөлшегіне мән беріп, ұлттық сипаттағы нақышты бейнелеуде жан тәнімен білек сыбана белсене кірісетіндігінен кәсіпке деген адалдығын аңғаруға болады. Демек, еңбексүйгіштігімен еленетін қолөнершілердің ұлттық құндылықтарды насихаттауда алатын орны зор. Қазақ өнерінің өн бойындағы ерекшеліктің бәрі, өрнектелген оюдың әрқайсысы қазақ деген ұлы ұлттың бар екендігін жаһанға жариялап, әлемге паш етіп танылатындай танымды өнер десек артық айтқандық емес.

Алғашында тұрмыстық заттарды, күнделікті тіршілікке қажетті бұйымдарды жасаудан басталған берекеілі іс ұлттық өнерге жалғасты. Ежелден қалыптасып, ғасырлар тоғысында жаңғыра түскен кәсіпшіліктің көрсеткіші жоғары, тарихы тым тереңде.

Сонымен қатар бабадан мирас боп қалған рухани құндылықты санамен сіңіріп, өнерді өң бойына дарытып, дарындылығымен дараланған, ерекше ептілігімен көзге түскен шеберлердің ел ішінде құрметі артып, абыройы асқақтай түскен. Олай болса, тұмса табиғатпен берік байланысқан, шежіренің шерін тарқатарлық құдіреті бар қадірлі өнердің түрлерін түс-теп, туындылармен танысып көрелік.

Ағаш өндеудің артықшылығы

Қазақ халқы тұрмыс тіршілігінде ағаштан жасалған бұйымдарды бағзыдан бері қолданып келеді. Бұған себеп ағаштың оңай табылуы ғана емес, жазда жайлауда, қыста қыстауда жүретін көшпелі өмір салты үшін маңызы ерекше болды. Жалпы, ағаш өңдейтін ұсталардың атқаратын жұмысы көп. Құрал-сайманын қасынан бір елі ажыратпайтын ұсталар киіз үй бөліктерінің барлығын өз қолымен жасап шығарған. Сондай-ақ, ерлер үшін аса қажетті еңбек құралдарын дайындап, соған сай мықты болу үшін ағаш өнімін де өзі тандап, қайың, үйеңкі секілді ағаштарды пайдаланған. Ал, ағаш өрнектеу өнерін меңгерген ұсталар сәндік-қолданбалы өнердің қолданысын арттырып, әр дайындаған бұйымына ою түсіріп, көркем өрнектерді бейнелеуде зор ықылас танытқан. Айта кетейік, шеберлер домбыра, қобыз, жетіген секілді музыкалық аспаптарды және күнделікті өмірде қолданатын күбі, тостаған, ожау сияқты түрлі ыдыстарды да жасаған. Қазіргі таңда қолөнер саласына аса қызығушылықпен қарайтын, өз істерін ыждағаттылықпен орындайтын шеберлер көп-ақ. Әсіресе, қос ішегінде ұлтымыздың сан ғасырлық шежіресі баяндалатын қара домбыраның үні үзілмесін, сайын даланы тебіrentкен Қорқыт қобызының қасиеті мен қадірі жоғалмасын деген мақсатта орындаушылардың орынды талабын ескеріп, түрлі аспаптарды жасауда аянып қалмаған шеберлердің ісі қуантады. «Қазіргі таңда елімізде ұлттық өнеріміз қарқынды даму үстінде. Төл мәдениетіміздің ерекше саласы саналған қолөнердің жан-жақты дамуы үшін шеберлер де атсалысуда» – дейді қолөнер шебері Ержан Абдрахман.

Атасы мен әкесінің ізгі жолын қуып, асыл қасиетті бойына дарытып, мирас боп қалған кәсіпті жандандырып жүрген шебер Ержан Нұрланұлы бүгінде түрлі ансамбльдер мен оркестрлерге музыкалық аспаптар дайындайды екен. Кішкентайынан атасы немересін шеберханада шыңдалуға баулып, осы салаға бейімдеген. Тәлімді тәрбиені көрген, іске икемі бар жас шебердің қолөнерге қызығушылығы осылай артып, ісіне мығым маман атанған. Е.Нұрланұлының айтуынша, музыкалық аспаптарды жасауда аса шыдамдылық, табандылық, шығармашылық қабілет керек. Себебі әр жұмыстың өз қиындығы барын ескерсек, аспап-тарды дайындауда дыбыстың дұрыс әрі таза шығуы үшін, аспаптың сапалы болуы үшін өнімді ету қажет екен.

«Қазіргі музыканттардың аспапқа деген сұранысы көп. Сондықтан талабын ескеріп, қалауына сай, көңілінен шығатындай аспап түрін жасау үшін шеберлік қажет» деді ол. Демек, сұраныс бар жерде қай нәрсенің де жоғалмасы анық, яки ұмыт болмасы да хақ. Бұл көнермеген өнердің ешқашан өшпейтінін білдіреді.

Ұсталықтың сыры көп

Қазақтың қыз-келіншектерінің көркін кіргізіп, келбетін келістіріп, сымбатын үйлестіретін – қазақы әшекей бұйымдар. Демек, зергерлердің зеректігі мен зейінін салып жасаған әшекей бұйымдар қыздардың, әйел-аналардың ажарын айшықтай түседі деген сөз. Жалпы, зергерлік өнер – дәстүрлі мәдениеттің ерекше саласы. Халықтың тарихи танымы-мен тоғысып, болмыс-бітімімен баяндалған көрнекті кәсіп. Зергерлер көбінесе алқа немесе көз тартарлық түрлі өрнектер салынған өңіржиектер, құлаққа сырға, білекке білезік, шашқа арналған шашбаулар, саусаққа сақина және жүзіктер жасаған. Осы орайда, жақұтпен жапсырылған, асыл тастармен көмкеріле жасалатын түрлі түйреуіштерді, оюмен безендерілген басқа да қолданыстағы заттарды, түймелерді ерекше атап өтуге болады.

Тері илеу ұмыт қалмаса...

Мақала жазарда тағы бір тақырыпты қарап шықтым. Қазақ қолөнерінде иленген мал терісі жиі қолданылған. Себебі көшпенді халық үшін теріден жасалған бұйымдардың орны айрықша. Яғни, табиғи терінің денсаулыққа пайдалы, жылулық қасиеті жоғары болған. Соның негізінде теріден әртүрлі киімдер, былғарыдан етіктер тігіліп, аталған шикізаттан сүт өнімдерін сақтайтын сыйымдылығы жоғары, ықшамды ыдыс-аяқтар жасап, қамшы, ат әбзелдері мен ер-тұрмандарды қаптады. Сонымен қатар ер-тұрман жабдықтарының ішінен тоқым, құйысқан, жүген, қамшы сынды бөліктерін теріден жасаған. Қысқасы, халық өмірімен біте қайнасқан қолөнердің маңызы аса зор, ерекшелігі де жетерлік екен. Ал, тері өңдеу өнерінің адамзатқа әкелер пайдасы мол. Өйткені, ежелден күнкөрістің негізгі көзі мал шаруашылығы болғандықтан қазақ халқы малдың етін, сүтін күнделікті азық етсе, терісін киім-кешек тігуге, сүйегінен әртүрлі қолөнер бұйымдары мен қажетті тұрмыстық заттарын әзірлеген.

20.02.2025 ж №C00007

САТЫЛГАНОВА ГАУХАР АРЫМБЕКОВНА

Жетісу облысы Панфилов ауданы

«Надек орта мектебі» КММ

Бастауыш сынып мұғалімі

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби біліктілігі – заман талабы

Болашақта еліміз дамыған алдыңғы қатарлы елдердің қатарынан көрінуді мақсат етіп отыр. Бұл мақсатқа жету үшін әрбір азаматты мектеп қабырғасынан кәсіби біліктілікке баулу қажет. «Ел боламын десек, бесігіңді түзе» дейді дана халқымыз. Мектептегі білім мен тәрбие беру негізі бастауыш сыныптардан басталады. Бастауыш сынып мұғалімі – пән оқытушы ғана емес, ол – бағбан, баланың болашағына бағыт беруші, бала бойындағы қабілетінің көзін ашушы, қорғанышы деуге болады. Барлық білімнің негізі бастауышта қаланатын болса, балаға дәл осы кезде білім беріп қалудың маңызы зор. Бастауыш мектеп – баланы оқуға үйрету мен тәрбиелеу, оның тұлға ретінде өзін-өзі ашуға, жалпы дамуының қалыптасуына жағдай жасайтын негізгі саты.

Жалпы адамның мектептегі білім алу кезеңі және тұтас педагогикалық үрдіс сапалы нәтижеге жету үшін бастауыш сыныптардағы оқу-тәрбие үрдісі қазіргі заман талаптарына сай құрылуы шарт. Мектептегі кез-келген жаңарулар бастауыш мектептен бастау алады. Сондықтан бастауыш мұғаліміне қойылар талап пен жауапкершілік те салмақты. Қазіргі таңдағы мұғалім оқушы үшін «дайын» білім көзі ғана болмай, керісінше кіші мектеп оқушыларының танымдық іс-әрекетінің ұйымдастырушысы және үйлестірушісі бола білу қажет. Ол үшін мұғалім өз бетімен білімін жетілдіре алатын, шығармашылық, сыни ойлауы қалыптасқан, қалыптан тыс кәсіби міндеттерін шешуде жаңаша жол табуға дағдыланған маман болуы қажет.

Бастауыш сынып оқушыларының тәрбиесі, оқуы және дамуы жайлы теория мен тәрбие таным мәселесінде қиылысады. Танымдық іс-әрекет оқушының білімге деген өте белсенді ақыл-ой әрекеті. Қазіргі балалардың таным белсенділігі мен қызығушылығын қалыптастыруға септігін тигізетін оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін білім беруде орынды пайдалансақ, ол өзінің сипатын береді:

1. пәнге деген қызығушылығы артады;
2. оқушының білім сапасы көтеріледі;
3. логикалық ойлау мен шығармашылық іс-әрекетке қабілеті артады.

Білім берудің бастауыш сатысы - тұлғаның даму іргетасы, оқу әрекетін қалыптастыратын жауапты кезең. Бастауыш сыныптағы баланың қабылдау мүмкіндігін ескере отырып, дамып жатқан оқытудың жаңа технологияларын тиімді пайдалану ең маңызды іс болып отыр.

Қазіргі күннің талабына сәйкес бастауыш сынып оқушыларының танымдық, шығармашылық қабілетін дамытуда жаңа ақпараттық-компьютерлік технологияны пайдалану оның тиімді әдісін ұсыну өзекті проблемаға айналып отыр. Жаңа ақпараттық технологияның басты тиімділігі – бұл мұғалімге бастауыштағы оқу үрдісінің құрылымын түбегейлі өзгертуге, оқудағы пән аралық байланысты күшейте отырып, оқушының дүние танымын кеңейтуге және жеке қабілеттерін көре білуге, оны дамытуға толық жағдай жасайды. Бастауыш сынып оқушысының оқуға деген көзқарасының бір параметрі оның танымдық деңгейіне байланысты екені ғылымда көрсетілген. Бала жасына әр нәрсеге ерекше көзқараста болады. Әр заттың сырын біліп, оның жан-жақты танығысы келеді, бұл табиғи заңдылық. Сондықтан баланың танымдық қабілетін дамытып, оның дүниеге деген ой-сезімін қанағаттандыру арқылы мектептегі оқу-тәрбие процесінің тиімділігін қалыптастырамыз. Білім беруде жаңа әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, оқушылардың білімге деген көзқарасын, ынтасын арттыру мақсатында сабақтың қызықты өтуі мұғалімнің үнемі іздену, ұтымды әдіс-тәсілдерді қолдану, оқыту әдістемесін жаңартып отыруына байланысты. Қазіргі таңда мұғалімдердің инновациялық және интерактивті әдістерді сабақ барысында пайдалануы сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізеді. Осы жұмыстың нәтижесінде:

1. оқушылар өз ойын еркін айтады;
2. өзге балалардың пікірін тыңдайды;
3. өз бетінше ізденуге үйренеді;
4. бір-бірімен қарым-қатынас жасайды;
5. шығармашылық белсенділігі артады;
6. мұғаліммен еркін сөйлесіп, пікір алмасады;
7. өз бетінше шешім қабылдауға үйренеді.

Жаңа технология ретінде ең озық әдістерді дер кезінде игеру, іздену арқылы бала бойына дарыту, одан өнімді нәтиже шығара білу – әрбір ұстаздың басты міндеті. Бүгінгі жас ұрпақтың жаңаша ойлауына, дүниетанымының қалыптасуына, білік негіздерін меңгеруіне ықпал ететін жаңаша білім мазмұнын құру – жалпы білім беру жүйесіндегі өзекті мәселенің бірі. Бұрынғы қолданылған оқыту әдістерінде мұғалім басты орынды алып, оқушы тек тыңдаушы ғана болса, қазіргі сын тұрғысынан шындалған ойлаудың арқасында оқушы білім негіздерімен толығып, болашақты ойлауға құлшыныс алады.

Сондықтан алға қойылатын мақсат «Жаңаша әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану арқылы жеке тұлғаның дамуына жол ашу». Ол жолды ашатын – мектеп. Өркениетті қоғам мен құқылы мемлекеттің қалыптасуы өскелең ұрпақтың рухани байлығы мен мәдениеттілігін, еркін ойлау қабілеті мен білімділігін талап етеді. Қазіргі уақыттың негізгі талаптарының бірі – оқушыны білімді, әлемнің бүтіндей бейнесін қабылдай алатын, шығармашылық таныммен тікелей қатынас жасайтын жаңаша, тәуелсіз ойлай алатын шығармашыл адамға айналдыру. Педагогтердің кәсіби қызметінің деңгейін көтеру оқыту процесін ізгілендіру мақсатында әр мұғалім өз мүмкіндігіне қарай оқу үрдісіндегі озық технологияларды пайдалана білуі қажет. Мұғалім білімді оқушы санасына сабақ арқылы жеткізеді. Ол мұғалімнің бір-біріне ұқсамайтын жан-жақты өткізген сабақтары – қазіргі таңдағы жаңа технологиялар.

Бастауыш сынып оқушыларын оқыту барысында шығармашылық қабілеттерін дамыту арнайы әдістеменің болуын талап етеді. Әр сабақтың дамытушылық мақсаттарын арттырып, мазмұнды шығармашылық тапсырмаларын байытып, оларды тұрақты пайдаланып отыру арқылы айтарлықтай нәтижеге қол жеткізуге болады.

Сабақтағы баланың позициясын өзгертіп, оны әртүрлі бірлескен әрекеттің субъектісі жағдайына қоя білу, баланың дербестігі мен еркіндігінің болуы табыстың бірден-бір кепілі. Мұғалім шығармашылықпен жұмыс істей алатын жеке тұлға, педагогикалық қызметтің барлық келеңді-келеңсіз жақтарын зерттеп, меңгеруге ынталы, өзінің пәнін жетік меңгерген, кез-келген педагогикалық жағдайда өзінің білімділігі, парасаттылығы, ибалылығы, мәдениеті, іскерлігі, шеберлігі арқасында шеше алатын, педагогикалық үрдістің нәтижесін жақсартуға ұмтылатын мұғалім болуы керек. Білім беру жүйесінде еліміздің өркендеуіне еркін атсалысуды көздейтін жастарды тәрбиелеп, ақылына білімі сай тұлға етіп өсіруді көздейді. Жаңалықты жатсынбай қабылдайтын, ұлттық қасиеттеріміздің асылдарын асқақтата отырып, шәкіртінің жанына нұр құятын ұстазды ғана бүгінгі күннің лайықты тұлғасы деуге болады. Оқушыларды Отанды сүйуге, адамдыққа, адами тазалыққа, ізгілікке баулу ұстаздың абыройлы парызы және қарызы. Ол үшін мұғалім қазіргі заманға лайық өзінің білім беру ісінде рухани, шығармашылық ізденіспен жұмыс істеп, өмірге еніп жатқан жаңа технологияны меңгерген, білігі мен білімі жоғары ұлағатты тұлға болуы міндет. Бастауыш мектептің мұғалімі өзінің өмірімен, білімімен, зерделілігімен, сауаттылығымен, яғни барлық ісімен үлгі болатын тұлғаға айналуы қажет. Мұғалімнің жеке басының үлгісі – кәсібилігімен біте қайнасқан қасиет болуы керек. Себебі, кез-келген ұжымдағы қарым-қатынас мұғалімнің жеке басының үлгісімен тығыз байланысты.

Мұғалімнің әрбір сөзі мен ісі, қимылы, киімі, аяқ алысы, жүрісі, көзқарасы психологиялық және ізгілік тұрғысынан шәкірт жүрегінен үлкен орын алады. Сондықтан әрбір ұстаз үшін оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру мол білімділікті, ақылдылықты, дұрыс іскерліктер мен дағдыларды қолдануды қажет етеді.

Мұғалім кез-келген жағдайларда ұстамды, шыдамды, әділ, сезімтал, әрі мейірбанды болуы керек, яғни өз қызметі және оқушылармен қарым-қатынас жасау барысындағы мінез-құлқын үнемі бақылап отыруы тиіс. Шәкіртіне сапалы білім беру үшін мұғалімнің өзі сыртқы сұлулықты ішкі рухани сұлулықпен үйлестіре алуы керек.

Оқушылардың шығармашылығын, ізденімпаздығын қалыптастыруда пәндік апталықтар мен ғылыми апталық, сыныптан тыс, жеке, ұжымдық жұмыстар ұйымдастырудың маңызы зор. Барлық жұмыстар оқушылардың қалауымен болғанын ескеру қажет. Әр оқушының қабілетіне, қабылдауына қарай тапсырманы алу керек. Осындай шығармашылық ізденістердің нәтижесі оқушылардың қабілетін ұштауға ықпал етеді. Әсіресе табиғатынан тұйық, өз ойын жеткізе алмайтын, өздеріне сенімсіздеу оқушылар ашыла бастайды. Олар өз ойларын ортаға салып, еркін сөйлейтін болады. Сабақ нәтижелі болуы үшін балаларды қызықтыру керек, оған дәстүрлі емес сабақтардың тиімді екені сөзсіз. Бастауыш білім – үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы. Осы орайда оқушыларды оқытуда жаңа инновациялық технологияны кеңінен қолдана отырып, білімді терең және жан-жақты игерудің жолдарын, әр пәннің ғылыми негіздерін меңгерту, оқушының ойлау қабілеті мен шығармашылық әрекетін дамыту болып табылады. Оқушылардың білім деңгейлеріне қарай, ой-өрісін дамыта отырып, түрлі жаттығу жұмыстарын, ойын түрлерін көбірек қолдануға көңіл бөлу керек. Уақыт талабына сай мұғалімдер сабақты жаңаша әдіс-тәсілдерді пайдаланып, ізденіспен өткізуге тиіс.

«Жас бала жаңа өркен жайған жасыл ағаш тәрізді» дейді халқымыз. Қазіргі кезде оқу мен тәрбие саласына қойылатын міндет – талабы таудай дарынды жеке тұлғаны іздеп тауып, жетілдіріп шығару. Сондықтан да бастауыш мектеп алдында балаға жүйеленіп, дайындалып берген белгілі бір білімді беріп қоймай оны жалпы дамыту, қоршаған орта жөнінде дұрыс көзқарас қалыптастыру, талдау жасауға үйрету, ойын дұрыс жеткізе білуге шығармашылық бағытта жұмыс істейтін жеке тұлға қалыптастыру болып табылады.

«Бұлақ көрсең, көзін аш» деген халқымыз. Жалпы, шығармашылық туынды өмірге келгенге дейін ұстаз шәкірттің өнеге тұтар ақылшысы, пікірлес бапкері болуға тиіс.

Оқушы шығармашылығы үнемі ұстаз, сынып ұжымы тарапынан қолдау тауып отыру керек. Қазақта «Тамыздығын тапсаң, тас та жанады» деген сөз бар. Өйткені, оның мақсаты – әрбір балаға терең білім мен тәрбие беріп ғана қоймай, әр баланың табиғи қасиетін, жеке қасиетін ашып, жеке тұлғаны қалыптастыру.

Бастауыш мектеп – оқушы тұлғасы мен санасының дамуы қуатты, ерекше құнды қайталанбас кезең. Сондықтан бастауыш білім үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы, жауапты жұмыс. Бастауыш мектеп балаға білім беріп қана қоймай, оны жалпы дамытады, яғни сөйлеуін, оқуын, қоршаған орта жөнінде дұрыс көзқарасын қалыптастырады. Бастауышта білім берудің қазіргі жаңа құрылымы мен оқытудың жаңа мазмұны бастауыш мұғалімдері үшін жаңаша іскерлік пен жаңа технология бойынша жұмыс істеуге үйретеді. Бастауыш мектепте оқушының пәнге деген қызығушылығы мен белсенділігін қалыптастыруда мұғалімнің атқаратын рөлі зор.

МАЗМҰНЫ

- КЕНЖАЛИЕВА АЗИЗА БИСАНБАЕВА
- АБДРАШЕВ ҚАНАТ ЕРНАЗАРОВИЧ
- САТЫЛГАНОВА ГАУХАР АРЫМБЕКОВНА